

DE BRYOLOGISCHE NAJAARSEXCURSIE IN DRENTE

door Ir. E. Stapelveld

De najaarsexcursie werd ditmaal in Drente gehouden, en wel op 17 en 18 September. Wij waren deze dagen de gast bij Prof. v.d. Wijk, die ons onderdak verschafte in zijn zomerhuisje "Calluna" bij Dwingelo.

Hoewel terloops ook aan andere groeiplaatsen aandacht werd besteed, waren het toch voornamelijk de vochtige heide- en veenterreinen die ditmaal in het middelpunt van de belangstelling stonden. Behalve het Fochteloërveen (dat voor de Zondag op het programma stond) werden een aantal terreinen in de omgeving van Dwingelo onderzocht, met name het Lheebroekerzand met omringende vennen en de Davidsplassen op de Dwingelose heide.

Een aantal deelnemers arriveerde reeds op Vrijdagavond, t.w. E. Agsteribbe, S. Groenhuyzen, Tj. Jonstra, W.D. Margadant, Prof. R. v.d. Wijk en B.O. van Zanten. De avond werd benut met het opzetten van een drietal tenten, waar een aantal deelnemers zou worden ondergebracht, en tenslotte een avondwandeling in de bosrijke omgeving. Tengevolge van de heldere lucht werd de bryologie een ogenblik ter zijde geschoven, om enige aandacht te kunnen besteden aan de sterrenhemel.

Prof. v.d. Wijk kon op Zaterdagochtend de excursie niet bijwonen, maar bracht de overige vijf deelnemers naar het eerste excursie-terrein: het Lheebroekerzand. Daar werd genoten van het werkelijk unieke natuurreservaat, met zijn talloze prachtige oude jeneverbessen, en een bodemvegetatie waarin *Empetrum nigrum* op de voorgrond treedt. Al spoedig was een ieder naarstig aan het mossen zoeken, en kwamen enkele aardige vondsten uit de bus: de levermossen *Scapania nemorosa*, *Sc. compacta*, *Nardia scalaris* en *Isopaches bicrenatus*, en aan bladmossen *Pogonatum urnigerum* en algemene soorten als *Pleurozium schreberi*, *Hypnum cupressiforme*, *Polytrichum piliferum* en *P. juniperinum*. In het bos, op weg naar het ven Kliplo, werd *Calypogeia trichomanis* gevonden en tegen de steile kanten van zandheuvels *Diplophyllum albicans*. Op een jeneverbes trok *Dicranoweisia cirrata* de aandacht.

Vervolgens werden de oevers van Kliplo onderzocht. Dit leverde

een drietal *Sphagnum*-soorten op, en wel: *Sph. palustre*, *Sph. fimbriatum* en in mindere mate *Sph. recurvum*. Voorts een fructificerende *Bryum*-soort, die niet nader is gedetermineerd, en *Drepanocladus fluitans*.

Na Kliplo kreeg de op korte afstand gelegen, meer oligotrophe *Drosera*-plas een beurt. Hier valt een zeer weelderige *Sphagnum*-vegetatie op. De diep-rode kleur van *Sphagnum magellanicum* in het bijzonder draagt veel bij tot de luister van dit hoekje natuurschoon. Andere *Sphagnum*-soorten die we voor dit ven noteerden zijn: *Sph. auriculatum*, *Sph. cuspidatum*, *Sph. fimbriatum*, *Sph. palustre*, *Sph. papillosum* en *Sph. recurvum*. Van de levermossen noemen we *Odontoschisma sphagni*, *Gymnocolea inflata* en *Cladopodiella fluitans*.

Tot besluit van de morgenexcursie werd het Karrenveen bezocht. Hier troffen we grote groepen met *Polytrichum strictum* en verder *Aulacomnium palustre* met fructificaties! Een aardige verrassing was het nog, tussen *Narthecium* en naast *Sphagnum recurvum*, *Melaxis paludosa* te vinden. Langs de (droge) NW-rand van het Karrenveen groeide veel *Dicranum spurium*.

Prof. v.d.Wijk bracht de deelnemers weer terug naar "Calluna", waar voor de middagexcursie het gezelschap werd uitgebreid met: Mevr. M. Fehr-de Wal, Mevr. Koopman, J. Landwehr, Th. Reijnders, E. Stapelveld en J. Velt.

Voor de Zaterdagmiddag stond een excursie in de omgeving van "Calluna" op het programma, met als hoofdpunt: de Davidsplassen op de Dwingelose heide.

In een greppel langs het pad van "Calluna" naar de Davidsplassen werd het zeldzame mos *Oligotrichum hercynicum* gevonden, dat overigens van deze plaats reeds bekend was. Een bijzonderheid ervan was evenwel, dat het ditmaal met fructificaties werd aangetroffen. Voor zover bekend was dat de eerste maal in ons land. Behalve de jonge werd ook een oud kapsel gevonden, waaruit dus blijkt dat dit mos hier reeds eerder fructificeerde. Enkele andere aardige vondsten van dezelfde plaats waren *Nardia geoscypha*, *Nardia scalaris* en *Plectocolea crenulata*. Terloops werd nog een zandheuveltje geïnspecteerd, waar *Buxbaumia* zou moeten staan. Het speuren daarnaar bleef echter zonder resultaat.

In zuidelijke richting verder wandelend kwamen we bij de Da-

vidsplassen, waarvan de oevers op bryophyten werden onderzocht. We zagen er een fraaie zônering van verschillende veenmossen, achtereenvolgens: *Sph. cuspidatum*, *Sph. recurvum* en *Sph. magellanicum*. Bovendien zagen we hier *Sph. compactum* en *Sph. auriculatum*, terwijl tussen het veenmos prachtige exemplaren van *Odontoschisma sphagni* werden gevonden.

Via moeilijk begaanbaar terrein langs de Davidsplassen, kwamen we terecht bij een diepe, grotendeels droge greppel door de heide, die behalve een voortreffelijk wandelpad, aan de deelnemers steile wanden met mosbegroeiing bood. Hier werden o.a. gevonden: *Pellia epiphylla*, *Cephalozia cf. connivens*, *Diplophyllum albicans*, *Lepidozia setacea*, *Calypogeia trichomanis* en twee fructificerende *Sphagnum*-soorten, t.w. *Sph. molle* en *Sph. inundatum* (deze laatste werd op de excursie ten onrechte aangezien voor *Sph. contortum*).

Door deze greppel bereikten we weer de bosrand, waar enige ogenblikken werd gerust, een aantal verzamelde mossen werd bekeken en enkele deelnemers hun honger stilden.

Via het in de nabijheid gelegen "vorstmeer", dat weinig opleverde, werd door het bos teruggewandeld naar "Calluna". In een greppel langs de weg van de Davidshoeve naar de Bork werden genoteerd: *Aulacomnium androgynum*, *Plagiothecium curvifolium*, *Pohlia nutans*, *Mnium hornum* en *Dicranella heteromalla*. In het aangrenzende bos zagen we *Dicranum rugosum* en op een beschaduwde zandheuvel: *Dicranum bonjeani*. Langs een kronkelend pad, dat zeer rijk aan Cantharellen bleek te zijn, kwamen we weer bij "Calluna", waar we ruim op tijd waren voor een zelf klaargemaakte warme maaltijd. De Heren Jonstra en van Zanten, die 's Zondags niet meer van de partij zouden zijn, namen afscheid.

's Avonds werden de plannen voor de volgende dag besproken, waarna van een aantal mossen de in het veld gegeven namen met behulp van een microscoop werden gecontroleerd.

Zondagmorgen bracht Prof. v.d. Wijk het grootste deel der deelnemers in twee ploegen naar ons excursieterrein, het Fochteloërveen, terwijl enkelen met eigen motorvoertuigen daarheen gingen. De tijd die op de tweede groep gewacht moest worden, werd benut voor een onderzoek van de mossenflora in de directe omgeving van de turfstrooiselfabriek. Daar vonden we in een droge greppel tussen weilanden o.a. *Drepanocladus sendtneri* en *Calliergon*

cordifolium. De kanten van een diepe afwateringssloot bij de fabriek leverde o.a. *Dicranella cerviculata* op, en langs het pad van de turfstrooiselfabriek naar Veenhuizen vonden we *Fossombronina wondraszecki* en *Plectocolea crenulata*, beide fructificerend.

Nadat Prof. v.d.Wijk met de tweede groep deelnemers was gearriveerd, begaf het gezelschap zich in oostelijke richting, naar dat gedeelte van het Fochteloërveen dat eigendom is van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Het fietspad Fochtelo - Veenhuizen leverde twee *Barbula*-soorten op (*B. convoluta* en *B. unguiculata*), benevens *Dicranum scoparium* en *Hypnum cupressiforme*.

Tussen de heide langs het fietspad werd o.m. *Campylopus brevipilus* aangetroffen, een soort die in ons land zeldzaam is geworden, maar hier nog in prachtige pollen voorkomt. Hier vlak bij vonden we ook *Campylopus piriformis*, terwijl het levermos dat voor *Tritomaria* werd aangezien bij determinatie *Lophozia ventricosa* bleek te zijn.

Het natuurmonument leverde een redelijke mossenoogst: o.m. veel *Gymnocolea inflata* en verscheidene veenmossoorten (*Sph. recurvum*, *Sph. papillosum*, *Sph. cuspidatum*, *Sph. magellanicum*, *Sph. molle* en *Sph. rubellum*). In een uitgestoken gat werd *Pellia epiphylla* gevonden. Een van de mooiste vondsten was evenwel *Mylia anomala*, die herhaaldelijk werd gezien in prachtige exemplaren, evenals *Odontoschisma sphagni* (die we echter al eerder, o.a. bij de Davidsplassen hadden gezien).

Wij doorkruisten het terrein in noordelijke richting (naar de bossen van Veenhuizen), en noteerden nog de volgende soorten: *Ceratodon purpureus*, *Polytrichum strictum*, *Sphagnum compactum* en *Aulacomnium palustre* met antheridiën.

Bij de grensmaal aan het fietspad groeide *Brachythecium rutabulum*. Van hier volgden we verder het pad naar de bossen, terwijl Margadant nog even een tumulus inspecteerde. Hij zag daar *Scleropodium purum* en op het puin van een daar vlak bij gelegen hutje: *Riccardia pinguis*.

In het bos van Veenhuizen werd slechts weinig verzameld en genoteerd. Groenhuyzen vond er *Plagiothecium silvaticum* en *Dicranella heteromalla*. In een Lariksopstand zochten we vergeefs

naar *Ptilium crista-castrensis*. Wel werden daar o.m. aangetroffen: *Dicranum* cf. *majus* en *Plagiothecium undulatum*.

Na een kort verblijf in de bossen staken we weer het Fochteloërveen over, nu meer naar het westen en in tegenovergestelde richting. De sporen van vroegere "boekweit-akkertjes" trokken hier de aandacht. Behalve de reeds eerder genoemde soorten vonden we hier *Leucobryum glaucum*.

Op de weg aangekomen, werden door *Agsteribbe* nog een aantal monsters van lange turf verzameld. Na thuiskomst bleek één daarvan geheel te bestaan uit *Sphagnum imbricatum*, de hoogveenvormer uit het verleden.

Summary:

The autumn field meeting was held this time in the mid-western part of the province of Drente, there where it borders on Friesland. The main purpose of this excursion was the examination of the boggy moorlands which are so plentiful in this region.

The first morning (Saturday) a visit was paid to a lovely nature reserve: Lheebroekerzand. This is a sandy region, the hills covered with pine, *Empetrum nigrum* and venerable junipers (*Juniperus communis*); the lowland in between consists of bogs, heath and moorland pools. The most notable finds were *Scapania nemorosa*, *Sc. compacta*, *Diplophyllum albicans*, *Pogonatum urnigerum* and *Polytrichum strictum*. Some of the pools had an abundant *Sphagnum* vegetation, tinted red with *Sp. magellanicum*. *Dicranum spurium* was discovered on a heath (Karrenveen).

The afternoon we visited a boggy moorland, the "Davidsplas", partially covered with heather. At the side of a sandy road fruiting *Oligotrichum hercynicum* was found, a very rare moss for the Netherlands. A pool was fringed with a luxuriant *Sphagnetum*, mainly composed of *Sph. recurvum*, *Sph. magellanicum* and *Sph. papillosum*. From several of the *Sphagnum* tussocks the liverwort *Odontoschisma sphagni* was gathered.

The whole Sunday was spent in a unique nature reserve, the "Fochteloërveen", an extensive moorland bog, probably our finest and only example of a living, raised bog. It is part-

ially covered with heather but large tracts of *Sphagnetum* are still present. A vegetation, typical for raised bog was found, for ex. *Oxycoccus quadripetalus*, *Sphagnum recurvum*, *Sph. magellanicum*, *Sph. papillosum*, *Sph. rubellum*, *Polytrichum strictum*, *Lepidozia setacea*, *Odontoschisma sphagni* and *Mylia anomala*; the latter abundantly and in large tufts. The liverworts *Fossombronina wondraczecki* and *Plectocolea crenulata* grew alongside of a sandy road, traversing the moors. Moreover, a fine growth of *Campylopus brevipilus* was discovered on a heath; this moss has become rare as a result of bringing ever more moorland into cultivation.

A sample of peat, taken from peat piles scattered in the neighbourhood, consisted wholly of *Sphagnum imbricatum*, proving that formerly this raised bog must have had a *Sphagnum* vegetation composed mainly of *Sphagnum imbricatum*.

Tenslotte volgt hier de lijst van de op deze excursie gevonden blad- en levermossen. Hierin zijn gegevens verwerkt van E. Agsteribbe, S. Groenhuyzen, W.D. Margadant en Prof. v.d.Wijk. Met de letters zijn de volgende excursieterreinen bedoeld:

- A - Lheebroekerzand
- B - bos bij het ven Kliplo
- C - Kliplo
- D - Drosera-plas
- E - pad bij Karrenveen
- F - Karrenveen
- H - langs weg van "Calluna" naar Davidsplassen
- K - Davidsplassen
- L - diepe greppel bij Davidsplassen op Dwingelose heide
- M - langs weg van Davidshoeve naar de Bork en omringend bos
- R - greppel tussen weilanden bij turfstrooiselfabriek Fochteloerveen
- S - langs paden bij de turfstrooiselfabriek
- T - fietspad Fochtelo-Veenhuizen
- U - het Fochteloërveen
- V - langs weg Veenhuizen - Fochtelo, verdroogde veenachtige hei tussen ontginningen
- W - de bossen van Veenhuizen

Zaterdagochtend 17 Sept. 1955: A,B,C,D,E,F.

Zaterdagmiddag 17 Sept. 1955: H,K,L,M.

Zondag 18 Sept. 1955: R,S,T,U,V,W.

MUSCI

A B C D E F H K L M R S T U V W

	A	B	C	D	E	F	H	K	L	M	R	S	T	U	V	W
<i>Atrichum undulatum</i> (L.)P.Beauv.	.	.	.	.	X	.	X	.	.	X	.	.	.	X	.	.
<i>Aulacomnium androgynum</i> (L.)Schwaegr.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.
<i>Aulacomnium palustre</i> (L.)Schwaegr.	.	.	X	X	.	X	.	X	.	.	.	.	.	X	.	.
<i>Barbula convoluta</i> Hedwig.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.	.
<i>Barbula unguiculata</i> (Hudson)Hedwig	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.	.
<i>Brachythecium rutabulum</i> (L.)Br.eur.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	X	.	.	.	.
<i>Bryum spec.</i>	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Calliergon cordifolium</i> (Hedw.)Kindb.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	X	.	.	.
<i>Calliergon stramineum</i> (Dicks.)Kindb.	.	.	.	X	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Campylopus brevipilus</i> Br.eur.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.
<i>Campylopus flexuosus</i> (L.)Brid.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Campylopus piriformis</i> (Schultz)Brid.	.	.	X	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Ceratodon purpureus</i> (L.)Brid.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Dicranella cerviculata</i> (Hedw.)Schimper.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	X	X	.	X	.	.	.
<i>Dicranella heteromalla</i> (L.)Schimper.	X	.	X	X	X	.	X	X	.	X	.	.	X	.	X	.
<i>Dicranoweisia cirrata</i> (L.)Lindb.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Dicranum bonjeanii</i> de Not.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	X	.
<i>Dicranum cf. majus</i> Smith	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X
<i>Dicranum rugosum</i> (Hoffm.)Brid.	X	X	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	X	.	.

Vervolg Musci

A B C D E F H K L M R S T U V W

Dicranum scoparium (L.) Hedw.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	X	.
Dicranum spurium Hedwig	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Drepanocladus fluitans (L.) Warnst.	.	.	X	X	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	X	.	.
Drepanocladus lycopodioides (Schwaegr.) Warnst.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.
Drepanocladus sendtneri (Schimp.) Warnst.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.
Drepanocladus spec.	.	.	X	.	.	.	.	X	.	.	X	.	.	.	X	.	.
Eurhynchium swartzii (Turner) Hobk.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.
Hypnum cupressiforme L.	X	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	X	X	X	.
Hypnum imponens Hedwig	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Leucobryum glaucum (L.) Schimper	.	.	.	X	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.
Mnium hornum	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.	.	.	.	.
Oligotrichum hercynicum (Ehrh.) Lam. et DC.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Plagiothecium curvifolium Schliephacke	X	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.
Plagiothecium silvaticum (Hudson) Br. eur.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X
Plagiothecium undulatum (L.) Br. eur.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X
Pleurozium schreberi (Willd.) Mitten	X	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.
Pogonatum urnigerum (L.) P. Beauv.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Pohlia annotina (Hed.) Loeske	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.
Pohlia nutans (Schreber) Lindb.	X	.	X	X	X	.	X	.	.	X	.	.	.	.	X	X	.
Polytrichum commune L.	X	.	X	X	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	X	X	.
Polytrichum formosum Hedw.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Polytrichum juniperinum Willd.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.
Polytrichum piliferum Schreber	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.
Polytrichum strictum Banks	.	.	.	.	X	.	X	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.

Vervolg hepaticae

A B C D E F H K L M R S T U V W

<i>Possombronia wondraczeki</i> (Corda)Dum.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.
<i>Gymnocolea inflata</i> (Hudson)Dum.	X	.	.	X	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Isopachus bicrenatus</i> (Schmidel)Buch.	X	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Lepidozia reptans</i> (L.)Dum	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X
<i>Lepidozia setacea</i> (Web.)Mitt.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Lophozia ventricosa</i> (Dicks.)Dum.	X	X	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Mylia anomala</i> (Hooker)Lindb.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Nardia geoscypha</i> (de Not)Lindb.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Nardia scalaris</i> (Schrader)Gray	X	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Odontoschisma sphagni</i> (Dicks.)Dum.	.	.	.	X	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	X	X	.	.
<i>Pellia epiphylla</i> (L.)Lindb.	.	.	X	.	X	.	.	.	X	.	X	.	.	.	.	.	X	X	.	.
<i>Plectocolea crenulata</i> (Smith)Evans	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.	.	.	.	.	X	.	X	.	.
<i>Riccardia pinguis</i> (L.)Lindberg	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	X	.	.	.
<i>Scapania compacta</i> (Roth.)Dum.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Scapania nemorosa</i> Dum.	X	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.